

Hoofdstuk 2

God als gever van het leven in een moderne context

Theo Boer

Inleiding

De belijdenis dat God de gever is van het leven behoort tot de kern van het christelijk geloof. Door alle tijden is beleden dat God aan de mens het leven heeft gegeven met een goede intentie, dat wil zeggen om de mens wel te doen. Geven heeft daarbij altijd een element van onverdiendheid en contingentie: God hoefde niet, maar deed het wel. Dit gegeven vraagt om een reactie van de mens. Een reactie van dankbaarheid en een houding van verantwoord met het leven omgaan.

Omdat alle spreken over boven beneden gebeurt en wij ons in ons spreken over de theologische werkelijkheid bedienen van beelden die wij kennen, noemen we spreken over het leven als gave van God metaforisch spreken. Een metafoor ontleent zijn kracht aan het feit dat beelden uit de ene context — gewoonlijk een die we goed kennen — worden toegepast op een context die doorgaans minder makkelijk toegankelijk is. In dit geval passen we het beeld van 'geven' dat we in het dagelijks leven frequent tegenkomen toe op een theologische werkelijkheid. Metaforisch spreken is mogelijk dankzij ons vermogen tot analogoog denken. In de meeste gevallen gaat de analogie één kant

Theo Boer, Angela Roothaan (red.), Gegeven. Ethische essays over het leven als gave. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42.

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

op. Wij stellen ons iets voor (een vechtende leeuw, een trillend espenblad) en passen dat toe op iets anders ('hij vocht als een leeuw', 'hij trilde als een espenblad'). Een metafoer geeft een bijzondere vorm van analogie te zien. Er wordt met taal gespeeld; van het gebruikte beeld is van meet af duidelijk dat de analogie maar beperkt is, het gebruikte beeld (bijvoorbeeld 'leven' een 'geschenk' noemen) is verrassend. Wie metaforisch spreekt over God, heeft dan ook minder pretenties dan wie uitsluitend analoog spreekt (vgl. de bijdrage van Leget in hoofdstuk 1).

Taal heeft de neiging om achter te lopen bij wat zij wil beschrijven. Het Nederlands kent beelden die weinig herkenning oproepen maar nog steeds functioneren, zoals wanneer iemand "aan lager wal raakt" of "bij de pinken is". Dat de oorspronkelijke betekenis op de achtergrond raakt, is niet altijd erg; iets kan een staande uitdrukking worden waarvan de betekenis uit de context oplicht. Dat men uitdrukkingen ondanks het verlies aan herkenning blijft gebruiken, heeft behalve met gewoontevorming ook te maken met respect voor een (gedeeld) verleden. Maar zo'n staande uitdrukking moet, verweesd van zijn oorspronkelijke beeld, wel een bepaalde gedeelde betekenis hebben. Toegepast op de metafoer van het leven als gave van God betekent dit dat kritisch gevraagd zal moeten worden of het beeld nog functioneel genoeg is. Landt het nog in de moderne tijd? En prikkelt het nog?

Een tweede mogelijke hindernis in het gebruik van metaforen is dat de beelden nog wel bekend zijn, maar in betekenis kunnen veranderen. Velen die bij het Wilhelmus uitzingen dat zij toch 'vroom' mogen blijven, realiseren zich niet dat met dit woord geen godsvrucht maar kracht wordt bedoeld. Veel beelden die in de traditie werden gebruikt om kenmerken van God mee te beschrijven, zijn in betekenis veranderd. Begrippen als Vader, Koning en Herder roepen tegenwoordig andere beelden en gevoelens op dan vroeger. Soms moet je de moed hebben om een ander beeld te gaan gebruiken teneinde de kern van de zaak te behouden. Een voorbeeld is de vertaling voor een bepaalde Indianenstam in Zuid-Amerika van het verhaal van de man die zijn huis op de rots bouwde. Omdat ter

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

plaatse het bouwen op steen onverstandig is — met de daar gebruikte middelen heb je nauwelijks grip op een rots — bouwt de wijze man in de vertaling van Mattheüs 7:24 zijn huis op het zand: daar kun je met behulp van lange palen je huis stevig funderen (Olson 1976, 201). Toegepast op de gavemetafoer dringt zich hier de vraag op of datgene wat er met de metafoer in verschillende tijden gezegd wordt, nog strookt, dat wil zeggen: of het gebruik in verschillende contexten (bijvoorbeeld een middeleeuwse en een moderne) strookt, en of het gebruik strookt met wat men 'de zaak zelf' zou kunnen noemen.

Dit alles kan aanleiding zijn tot een kritische beschouwing over de vraag of het gebruik van een specifiek beeld nog wenselijk is. Maar in een theologische context, dat wil zeggen een context waarin, in het bewustzijn van het transcendente, bij uitstek plaats is voor kritische, verrassende noties, moet ook een andere mogelijkheid overwogen worden: de mogelijkheid dat het gebruik van een metafoer je iets nieuws leert over het gebruikte begrip zelf. Zeker, spreken over God als geveer van het leven is afhankelijk van voorhanden concepties van het begrip 'geven'. Maar een zoektocht naar de betekenis van de gavemetafoer zou op zijn beurt onze conceptie van wat het *überhaupt* betekent om te geven, kunnen wijzigen. Als er enige waarheid zit in de bewering dat de mens naar Gods beeld is geschapen en niet omgekeerd (Kuitert 2002, 14), dan begint een theologisch-ethische queeste naar de inhoud van de gavemetafoer niet alleen bij de mens, maar ook bij wat zij denkt te weten over God. In dit artikel zullen we eerst stilstaan bij dat eerste, dat wil zeggen bij de vraag wat de gavemetafoer in een moderne context betekent en oproept. De moderniteit resoneert in het gebruik van eeuwenoude begrippen mee. Daarna bekijken we wat het leven als gave van God betekent in de christelijke traditie, gevolgd door de vraag in hoeverre de religieuze gavemetafoer in een moderne context nog functioneel kan zijn.

Verschillende functies

De uitspraak dat het leven een gave van God is, is een theologische uitspraak die in een religieuze context het karakter van een belijdenis

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

kan hebben. We noemen iets een belijdenis wanneer we van mening zijn dat we hiermee een theologische waarheid op het spoor zijn gekomen die voor het verstaan van een traditie essentieel is (Engels *creed*). Voorts impliceert een belijdenis een commitment bij degene die hem uitspreekt om in handelen en houding rekening te houden met dit belijden (Engels *confession*). Bovendien heeft de uitspraak 'Het leven is een gave van God' nog een derde functie: zij drukt een emotie van dankbaarheid of verbazing uit.

Constatief: God heeft het leven gegeven

Theologie, aldus James M. Gustafson, zegt iets over hoe de dingen "werkelijk en ten diepste zijn" (Gustafson 1981a, 9). Volgens deze visie — het theologisch realisme — verwijzen theologische uitspraken naar een werkelijkheid die bestaat los van de vraag of deze door de mens gedacht wordt. De uitspraak 'God heeft het leven gegeven' constateert iets wat ten diepste 'zo is'. Een theologische uitspraak zo duiden heeft echter twee maren.

Allereerst kunnen constateringens ons merkwaardig koud laten. Constateren dat God het leven gegeven heeft hoeft je even weinig te beroeren als uitspreken dat Saturnus wordt omgeven door ringen van gas. Feitelijke uitspraken kunnen bovendien tot een sjibbolet worden. Wie het wachtwoord kent en de juiste geloofswaarheden onderschrijft, hoort bij de club, wie ze niet voor zijn rekening kan nemen, blijft buitengesloten. Wat het geloof in de waarheid van zo'n uitspraak voor gevolgen heeft voor je doen en laten blijft onbesproken, terwijl het daar nu juist om zou moeten gaan.

Ten tweede veronderstelt dit realisme dat een uitspraak waar of onwaar kan zijn, en daar zijn criteria van waarheid of onwaarheid voor nodig. Maar welke? Theologische constateringens laten zich veel moeilijker toetsen dan empirische of logische uitspraken omdat de werkelijkheid waarnaar zij verwijzen niet voor iedereen even kenbaar of overtuigend is. Trouwens: wat voor werkelijkheid? Manenschijn stelt in zijn boek *God is zo groot dat Hij niet hoeft te bestaan* dat de vraag of God buiten ons bestaat niet interessant is. Niet alleen omdat zo'n bestaan van God buiten ons verifieerbaar noch falsifieerbaar is,

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

en ook niet alleen omdat een aan de moderne wetenschap aangepaste God weinig meer om het lijf heeft, maar vooral omdat theologische uitspraken helemaal niet over een werkelijkheid buiten ons willen spreken. De geloofswerkelijkheid speelt zich binnen de empirie af, maar is er ook weer nadrukkelijk van gescheiden. Als dat klopt, zegt 'God heeft het leven gegeven' primair of in hoofdzaak iets over onszelf en over hoe wij ons tot de werkelijkheid verhouden. Dit theologisch non-realisme (of constructivisme), waartoe ook Kuitert zich in *Voor een tijd een plaats van god* bekennt, ziet theologische uitspraken als gedachteconstructen die zin geven aan de werkelijkheid in plaats van haar te beschrijven, en die fungeren als wegwijzers in een gecompliceerd bestaan. Wat er overblijft aan constatieve elementen, zijn uitspraken over wat ik vind, of wat wij met elkaar vinden. Criteria voor waarheid die boven een individu of een traditie uitgaan, zijn er niet, of het moesten criteria als 'werkbaarheid' of 'humaniteit' zijn. Dat is iets waar veel godsdienstige mensen juist niet op uit zijn. Zij willen waarheid, hoe pijnlijk die ook is.

De keus tussen realisme en non-realisme is maar zelden een helder of-of. De theologisch realist weet dat wanneer hij iets over God zegt, dit altijd ook een constructie is. *Theology is a way of constructing the world*, zegt Julian N. Hartt (1971, 51-4). Met dat ik de wereld beschrijf, 'maak' ik haar een beetje (Gustafson 1975, 66, 76. 1981, 140). Neem de leer van de drieëenheid — een menselijke poging om een niet te beschrijven werkelijkheid te vatten. Niet voor niets wordt de uitspraak dat het leven een gave is, een metafoer genoemd. Veel dichter kunnen we niet bij de realiteit komen want er is geen middel om de goddelijke werkelijkheid objectief ('God in en voor zichzelf') te beschrijven. Maar ook de non-realist *pur sang* bestaat niet, want de meeste theologische uitspraken, ook narratieve constructies, zeggen wel degelijk mede iets over de werkelijkheid buiten de mens of mogen daarmee in elk geval niet incongruent zijn (het harmonieecriterium van Troeltsch). Beweren dat God een blauwe olifant is met een slurf van suikergoed gaat zelfs de constructivist te ver.

Wanneer we de belijdenis dat God de geveer is van het leven

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

interpreteren binnen een theologisch realisme, hebben we dus twee problemen: als zuivere constatering kan zij zonder gevolgen blijven, en er ontbreken criteria om uit te maken of zij waar is of niet.

Normatief: verantwoord handelen uit dankbaarheid

Veel constateringen zijn impliciet aansporingen om op een bepaalde manier te handelen. Wie zegt: "Het wordt morgen strandweer!" geeft aan een bezoek aan de kust de moeite waard te vinden. Veel constaties hebben zo'n normatieve functie. (In sommige gevallen is die zelfs de belangrijkste.) Dit gaat ook op bij de belijdenis dat het leven gegeven is. Behalve dat zij iets over een werkelijkheid buiten of binnen ons zegt, spoort zij spreker en hoorder aan tot een houding en een handelwijze die zich positief verhoudt tot het geconstateerde.

Maar als die normatieve inhoud zo belangrijk is, waarom spreken we dan in constatieve in plaats van in morele termen? Waarom niet gekozen voor een opsomming van morele waarden of morele plichten? Waarom de belijdenis 'Het leven is een gave van God' niet vervangen door een heldere imperatief 'Ga verantwoord met het leven om' of 'Wees altijd dankbaar'? Daar zijn twee redenen voor. Ten eerste geeft een constatief met een impliciete prescriptief een bepaalde speelruimte. De uitspraak 'het leven is een gave van God' tendert tot normatieve conclusies, maar tussen constatering en toepassing zit nog ruimte: ruimte om de metafoer een eigen normatieve spits te geven, ruimte voor afwegingen met andere morele principes. Wisselen we de metafoer in voor een heldere norm, bijvoorbeeld: 'Wij mogen ons eigen leven niet beëindigen', dan is de focus versmald, zij staat niet langer open voor verrassingen, laat staan voor humor. Zo'n heldere norm is voorts omstreden (lang niet iedereen zal het met zo'n concrete norm eens zijn) terwijl bovendien wordt gesuggereerd dat hij geldig is, zelfs wanneer andere normen of waarden om een afweging vragen.

Een tweede reden om ten minste ook constatief en niet alleen normatief te spreken is dat een constatief een norm een meerwaarde kan geven in de vorm van een krachtige reden ten gunste van die norm. Kan, want de verbinding tussen feitelijke beweringen en de

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

normgeving van ons handelen is sinds de Verlichting niet probleemloos. Wie normen uit feiten afleidt, maakt zich volgens een brede stroom in de westerse filosofie schuldig aan de 'naturalistische drogreden'. Feiten kunnen je handelen misschien mogelijk of onmogelijk maken — *ought implies can* — maar normen uit feiten afleiden is een stuk lastiger. Feit en norm behoren immers tot verschillende domeinen en het een uit het ander afleiden is een categoriefout: je kunt op de klok misschien zien dat het bedtijd is, maar hoe laat 'bedtijd' is zul je toch zelf moeten bepalen.

Normen afleiden uit standen van zaken is bovendien niet zonder risico. Betekent het feit dat gehandicapt leven in de natuur wordt gedood dat mensen met een handicap minder waard zijn? Betekent het feit dat mensen met grote ellebogen vaker succes in zaken hebben dat zij ook recht hebben op meer succes? In de werkelijkheid gaat veel zoals het niet hoort. We hebben te maken met een wirwar van gebeurtenissen, processen en verhoudingen waarvan we sommige goed en andere kwaad noemen. Ethiek en theologie zijn bedoeld om orde te brengen in die chaos, niet om haar te legitimeren. Er zijn beoordelingscriteria nodig die de ruwe werkelijkheid ontstijgen.

Toch betekent dit niet dat feitelijke constatering nooit een normerende functie kunnen hebben. Veel van onze zogenaamde feitelijke uitspraken bevatten impliciete verwijzingen naar hoe dingen behoren te zijn. Wie iemand een 'piloot', 'kok' of 'moeder' noemt, verwacht dat deze personen overeenkomstig die beschrijving zullen handelen. Van een moeder mag je verwachten dat zij een kind niet aan haar lot zal overlaten, een kok moet lekker koken en een piloot veilig vliegen. Nu kun je daar weer tegenin brengen dat het feit dat in één term een feitelijke constatering en een norm samengaan, nog niet betekent dat er uit feiten normen worden *afgeleid*. De term 'moeder' (1) constateert een bepaalde verhouding — Jolanda is de moeder van Geert dus Geert is de zoon van Jolanda — en (2) impliceert een norm — Jolanda moet goed voor Geert zorgen. Evenzo combineert de belijdenis dat het leven een gave van God is, een constatering aangaande de causale relatie van mijn leven tot God met een norm over hoe wij moeten leven. Maar maken we, wanneer we dat vaststellen,

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

ook de *naturalistische drogreden* (dat is het afleiden van normen uit feiten)?

Het is op dit punt dat we een keuze moeten maken: is de belijdenis van het leven als gave een functionele combinatie van een feit en een norm (vastgesteld los van dat feit), of moeten we verder gaan en zeggen dat het feit zelf als het ware 'vraagt' om een bepaalde respons? Ethici als Gustafson, O'Donovan en MacIntyre gaan in de richting van het laatste en stellen aldus de door velen voor heilig gehouden regel 'geen norm uit een feit' ter discussie. Gustafson (1981, 240) en O'Donovan (1986, 31vv.) gebruiken hiervoor de termen *orderings* respectievelijk *orders of creation*, MacIntyre pleit voor de erkenning van een interne teleologie (doelbepaling). Volgens hem is de belangrijkste reden waarom wij geen normen uit feiten meer afleiden het verlies van een besef van bestemming van de mens. Doordat dit besef in de golven van pluralisering en secularisering verdween, ging men de moraal buiten de werkelijkheid funderen: in de wil (Kant), de passie (Hume) of de keuze (Kierkegaard). MacIntyre ziet echter weinig verschil tussen de termen 'kok', 'piloot' en 'moeder' enerzijds en 'mens' anderzijds. In alle gevallen ligt het criterium voor goed handelen in de aan het concept inherente doelbepaling. Constateren dat iemand een moreel goed mens is, heeft alles te maken met het menszijn zelf (MacIntyre 1985, 181vv.). Wil dat zinvol kunnen gebeuren, dan zijn moreel geladen begrippen als 'mens' en 'gave' per definitie geen beschrijvingen meer van kale feiten of ongecensureerde opsommingen van eigenschappen. Dat de ene mens liefheeft en de andere haat, zegt nog niet dat beide activiteiten moreel gelijkwaardig zijn. Dat de één een gave koestert en de ander haar verkwanselt, evenmin. Er is een visie nodig die chaos schept in de orde. Daarmee is een zekere distantie tot de feitelijke werkelijkheid gegeven, hoewel die afstand misschien niet voldoende is.

De angst voor de naturalistische drogreden kan in dit geval om nog een andere reden worden ondervangen. Met de uitspraak 'Het leven is een gave van God' wordt namelijk niet alleen een 'kaal feit' meegedeeld noch alleen een aan (een interpretatie van) de

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

werkelijkheid ontleend normatief concept; in een theologisch realisme wordt ook verwezen naar een intentie van God. De wil van God kan worden waargenomen in de werkelijkheid, maar zij valt er geenszins mee samen: je kunt immers op zinvolle wijze zeggen dat God het één wil en het ander afwijst. Voor zover de feitelijke werkelijkheid bron is voor de moraal (norm afgeleid uit feit) is er geen simpele één op één relatie. Er zit de vertaalslag van de systematische theologie tussen: *Theology as a way of construing the world*. Wanneer we over de werkelijkheid spreken in relatie tot Gods willen en handelen krijgt die werkelijkheid een morele dimensie. Uit een interpretatie van Gods bedoelingen vernemen wij oorsprong en doelbepaling van het bestaan. Volgens Byrne is het dan ook wezenlijk voor religie dat zij de kloof dicht tussen waarde en werkelijkheid, tussen de wereld zoals wij haar aantreffen en de wereld zoals zij idealiter zou behoren te zijn (Byrne 1998, 91). Ook dat verlost ons overigens nog niet van morele dilemma's. Ervaringen van God zijn soms net zo ambigu als de werkelijkheid zelf. Het gladstrijken van de wil van God met als resultaat één consistent beeld zonder interne tegenstellingen en zonder verrassingen, twijfel of angst, doet geen recht aan de werkelijkheid die beschreven wil worden. Maar dat die tegenstellingen er zijn, betekent niet dat God moreel neutraal is. Van God wordt gezegd dat Hij goed is. Net als de morele werkelijkheid is de godsdienstige werkelijkheid gelaagd, en vol dilemma's, maar niet zonder een besef van een werkelijke en ultieme goedheid. Normen uit die werkelijkheid afleiden is niet alles wat bestaat of gebeurt 'goed' noemen. De overtuiging van de goedheid van de ene God die wij temidden van, en achter een veelheid van indrukken ontwaren (Niebuhr's *One beyond the many*) is een basis voor de moraal (Niebuhr 1960; Boer 1997, 76-7).

Behalve om de moraal te onderbouwen kan de gavemetafoer, we zeiden het al eerder, die moraal ook inhoudelijk normeren. Dankbaarheid voor het gegeven leven kan in twee richtingen een normatief-ethisch vervolg krijgen. Ten eerste ligt het voor de hand om met een gave zorgvuldig om te gaan. In dit geval betekent dat een behoedzame en respectvolle omgang met het geschonken leven —

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

primair dat van jezelf, maar tevens met al het geschonken leven. Ten tweede roept welwillend geven ook op tot navolging: wie iets buitengewoon waardevols voor niks heeft ontvangen, en er nog dagelijks bij ontvangt, heeft alle reden om zelf te geven. Misschien dat je hier kunt spreken van een dwingende implicatie van het begrip 'gave' en van het ontvangen van een gave. Het is moeilijk om de gavemetafoer te gebruiken zonder daarmee als spelregel ook die normativiteit te accepteren, net zo min als je iets moord kunt noemen zonder daar het *prima facie* afkeurenswaardige van te erkennen. Wie de normatieve implicaties van de gavemetafoer niet wenst, zou er in deze visie beter aan doen om de relatie tussen God en de wereld in andere termen te beschrijven, bijvoorbeeld in termen van zuivere causaliteit. Je komt dan echter uit bij zulke 'kale' beschrijvingen dat zij weinig of geen theologische functie meer hebben. Kiezen voor de gavemetafoer betekent piketpaaltjes slaan voor het speelveld van de moraal: behoedzame omgang met het leven, een gevende levenshouding, levend uit dankbaarheid.

Een impliciete expressie: ik ben dankbaar dat ik mag leven

Doorgaans roepen gaven (geschenken) reacties van dankbaarheid op. Dat ligt in het concept van gave, zoals ook in deze bundel gehanteerd, opgesloten, afgegrensd van andere vormen van geven. Een leraar die huiswerk geeft, een ouder die een kind een reprimande geeft, een automobilist die iemand voorrang geeft, een winkel die de klant een tegoedbon geeft, het zijn allemaal voorbeelden waar sprake is van een geveer en een ontvanger, maar waar nauwelijks sprake is van dankbaarheid bij de (gelukkige of ongelukkige) ontvanger. De gavemetafoer veronderstelt die expressieve inhoud wel. De spreker constateert niet alleen iets en geeft niet alleen uiting aan een normatieve gerichtheid, maar betoont zich ook dankbaar over de gave.

In vergelijking tot de twee andere functies is er over deze expressieve functie minder te zeggen. Dankbaarheid laat zich nauwelijks analytisch of klinisch beschrijven. Het heeft een beperkt eigen vocabulaire en je bent al snel terug bij een verwijzing naar de al

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

eerder geconstateerde gave en naar de daarin geïmpliceerde normen. Belangrijker zijn de non-verbale aspecten van de dankuiting, maar die zijn per individu vaak verschillend. Een bedankje voor een mooie bos bloemen klinkt anders dan het "Je wordt bedankt!" wanneer iemand iets duurs van je gebroken heeft, maar het vocabulaire is hetzelfde. Hoe moeilijk ook in woorden te vatten, de expressie is essentieel in en achter de metafoer. Daarin laat dankbaarheid voor het gegeven leven zich in relatie tot constatief en prescriptief vergelijken met de plaats van de Geest binnen de Goddelijke triniteit: moeilijk te omschrijven (de geloofsbelijdenis van Nicea houdt het bij één artikel), maar als krachtbron vitaal voor het geheel. Dankbaarheid is niet alleen een reden (*reason*) voor de ethiek, maar ook een drijfveer (*cause*).

Spreken we over het leven als gave, dan is dankbaarheid in de metafoer verondersteld. Maar is dat dankbaarheid door dik en dun? Houdt het spreken over het leven als gave van God op wanneer je er geen dankbaarheid meer voor kunt opbrengen? Als het leven ontluiserd raakt en het leed de kwaliteit van leven gaat overtreffen, als diezelfde machten die het leven mogelijk maken, het gaan bedreigen en ontluiseren, is de metafoer dan nog adequaat? En als zij niet meer opgaat, is dan ook de normativiteit van de metafoer van tafel en hoeven we het leven niet meer te respecteren en ons niet meer verantwoordelijk op te stellen? De theologisch realist Gustafson pleit tegen een 'mooi weer geloof' waarbij uitsluitend van dankbaarheid sprake is zolang het de mens goed gaat. De ' vertroostingen van de traditionele godsdienst' blijken nogal eens ijdel. Onze mogelijkheden zijn groot maar tegelijkertijd beperkt, ze worden door mensen overschat en misbruikt, en niet alle mensen hebben in alle omstandigheden dezelfde kansen. Het gegeven bestaan is ook tragisch en vol dilemma's. Maar het positieve moet de doorslag geven. Bovendien: zelfs onder de meest bedrukkende omstandigheden heeft een mens nog mogelijkheden, hoe groot of klein ook. Het positieve bewijs is te overweldigend om aan de dankbaarheid te ontsnappen (Gustafson 1981a, 6).

Boer, Th.A., 'God als gever van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

Moderne connotaties

De metafoer van het leven als gave drukt dus gevoelens van dankbaarheid en verwondering uit en zij roept ons op om op een bepaalde manier met het leven om te gaan: verantwoordelijk, respectvol, dankbaar. Binnen een theïstisch realisme is er traditioneel een sterke *feitelijke* overtuiging dat God het leven heeft gegeven. Met of zonder zo'n onderliggende feitelijke overtuiging en al dan niet in een godsdienstige context heeft de metafoer van het leven als gave ook in de moderniteit een sterke appellerende waarde. Uiteraard bestaat *de* moderne invulling van de gavemetafoer niet — dat zou niet stroken met het plurale karakter van het (post-)modernisme. Toch is er wel een rode draad. Binnen de moderne context schept de metafoer afstand tot een doorgeslagen autonomie- en maakbaarheidsgedachte. Wij danken het feit van ons leven niet aan onszelf, maar ontvangen het. Het is ons om niet doorgegeven door anderen, de natuur, God. In de gavemetafoer klinkt ook mee dat we aan onze identiteit weinig kunnen toe- of afdoen. Je kunt beter leren leven met je beperkingen dan ze te ontkennen. Ons past dankbaarheid voor de mogelijkheden die we hebben want ze zijn ons 'om niet' gegeven. Het leven als gave moreel verdisconteren betekent dan ook dat ons handelen mede wordt gemotiveerd uit dankbaarheid. Misschien ben je ook wel moreel om beloond te worden of om negatieve gevolgen voor te zijn, maar vanuit de gavemetafoer is de gegevenheid van het leven dé reden bij uitstek om moreel te zijn. De gratuiteit van het leven schept verplichtingen. Daarmee is een fundament gelegd voor de beantwoording van één van de kernvragen van de ethiek — “waarom zouden wij, waarom zou *ik* moreel zijn?” (Camensch 1986). Moreel zijn, niet om iets te bereiken, maar als reactie op wat jou gegeven *is*.

Toch kan het niet anders of een moderne lezing van de gave-metafoer wordt door hetzelfde denken beïnvloed dat zij wil bekritisieren. Sinds de Verlichting is de ethiek toenemend de nadruk gaan leggen op individualiteit versus gemeenschap, op rechten in plaats van plichten, op autonomie in plaats van navolging, op eigen

Boer, Th.A., 'God als gever van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

oordeel versus autoriteit, op antropocentrisme versus theocentrisme. De betekeniscontext van begrippen als 'geven', 'schenken' en 'ontvangen' wordt meer en meer bepaald door individualiteit, rechten, autonomie en eigen oordeel. Terughoudendheid bij het beoordelen van de kwaliteit van een geschenk — 'een gegeven paard niet in de bek zien' — heeft plaats gemaakt voor een kritische houding bij de ontvanger. Een geschenk moet kwaliteit hebben, anders wordt het geruild of geweigerd; kerstpakketten worden beoordeeld op prijs en hun inhoud op bruikbaarheid: wie niets goeds weet te bedenken, kan beter een geschenkbbon geven. Voorbij zijn de tijden waarin de onooglijke vaas, van een welwillend familielid ontvangen, bij elk hernieuwd bezoek op de schoorsteen werd gezet; voorbij de tijden waarbij gerechten die niet smaakten, beleefd moesten worden opgegeten. Respect voor de goede intenties van de gever en een kritische beoordeling van de kwaliteit van de gave strijden om de voorrang. De gever is niet langer de enige die bepaalt of de kwaliteit voldoende is. Kan de ontvanger de kwaliteit van een gave niet appreciëren, dan kan een gave in zijn tegendeel verkeren en wordt zij ervaren als een belediging. Discussies over een voedseldonatie naar Zambia eind 2002, dat voedsel weigerde omdat het genetisch gemodificeerde maïs bevat, zijn indicatief voor de ontwikkeling waarbij de autonomie van de gever wijkt voor de mondigheid van de ontvanger.

Behalve over het al dan niet aannemen van een geschenk, zijn er ook minder vanzelfsprekendheden over de vraag wat je met een geschenk mag doen. Met dat het eigendomsrecht van de één op de ander is overgegaan, is het recht om erover te beslissen, de zegging, van eigenaar verwisseld. Is iets eenmaal gegeven, dan moet de gever zo min mogelijk aanspraken maken op de omgang ermee: eens gegeven blijft gegeven; 'ik heb het gekregen, ik doe ermee wat ik wil'. Met de uitspraak '*no strings attached*' bij cadeaus bedoelen we dat de gever voor zijn gave uitdrukkelijk geen tegenprestatie mag verlangen. Wordt wel een tegenprestatie verwacht, dan kan dit worden gezien als ongewenste vorm van beïnvloeding.

De genoemde kritische houding tegenover gaven beïnvloedt met

Boer, Th.A., 'God als gever van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

grote waarschijnlijkheid ook ons denken over en onze omgang met het gegeven leven. Leven is en blijft een gave van God, maar de invulling van het begrip verschuift. Binnen en buiten godsdienstige gemeenschappen gaan velen tot het uiterste om zich de gave van het nakomelingschap te verschaffen. De gavemetafoor impliceert in een toenemend aantal gevallen dat ook het leven voorwerp is geweest van een eigendomstransactie: eerst was het niet van mij, maar ik heb het ontvangen en het behoort mij toe. Zo ook bij het levenseinde: wanneer het leven onleefbaar wordt en wij 'door de bodem van het bestaan heen zakken' is een beslissing tot actieve levensbeëindiging niet langer onbespreekbaar: als wij het leven als geschenk van God hebben gekregen, waarom zouden we het dan niet mogen teruggeven? (Kuitert 1981, 84). Onder de noemer *wrongful life* zijn in de Verenigde Staten verschillende rechtszaken gevoerd waarin kinderen hun ouders het verwijt maken (of de arts die de ouders voor de geboorte heeft geadviseerd) dat de zwangerschap ten onrechte niet is afgebroken. Deze inbedding van de gavemetafoor in een moderne context leidt tot de vraag of de metafoor nog wel voldoende kritische betekenis heeft. Wordt wie met pek omgaat, er niet mee besmet? Zeker, ook in de moderne tijd is en blijft de gavemetafoor prikkelen: ook binnen de moderne cultuur blijft 'geven' functioneren als een kritisch begrip met een ongemakkelijke inhoud. Ongemakkelijk in de zin dat het (moeten) aannemen van een geschenk een bedreiging kan vormen voor ons gevoel van eigenwaarde en onze autonomie. Iemand wil doorgaans liever iets zelf 'verdienen' dan 'de hand ophouden'. Een geschenk aannemen is moeilijker dan zelf iets geven. Het accepteren van een gave is makkelijker als het een niet-noodzakelijk aardigheidje is, dan wanneer je uit pure noodzaak aan de vrijgevigheid van een ander bent uitgeleverd. Een van de ergste dingen die een kind op een schoolplein kan ondergaan, is 'Genade!' te moeten uitroepen. En word je afhankelijk van zorg door anderen, dan liever omdat die een wettelijk vastgelegde zorgplicht hebben waar men op basis van een verzekeringspolis aanspraak op kan maken dan wanneer het gebeurt uit liefdadigheid.

Geïnterpreteerd binnen de relatieve ruimte van de moderniteit kan

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

de gavemetafoer dus wel degelijk functioneel zijn in de zin van 'betekenisvol' en 'kritisch' (zie daarvoor de bijdragen van Roothaan en Maeckelberghe). Maar hoe verhoudt dat zich tot een religieuze gavemetafoer, en in het bijzonder een metafoer die wil aansluiten bij de christelijke traditie? Tot dusverre hebben we in deze bijdrage de continuïteit tussen de christelijke traditie en het moderne denken belicht. Ondanks verschillen in interpretaties delen mensen dezelfde grondervaringen in het leven, ervaringen waar de gavemetafoer woorden aan wil geven: ervaringen van afhankelijkheid, dankbaarheid, mogelijkheden, schuld en verplichting (Gustafson 1981a). Maar behalve dat de gavemetafoer samenbindt, geeft zij ook ruimte (of zelfs aanleiding) voor verschillen. Als wij bekijken wat voor geveer-van-het-leven God in Schrift en christelijke traditie heet te zijn, dan komen er aspecten van de metafoer aan het licht die het karakter van anomalieën krijgen: elementen die de gavemetafoer misschien een prikkelende inhoud geven, maar die ook aanleiding zijn voor de vraag hoe bruikbaar de religieuze gavemetafoer in een moderne context nog is.

Asymmetrie tussen geveer en ontvanger

Het moderne denken staat kritisch tegenover standsverschillen en eenzijdige afhankelijkheid. De discussie over ontwikkelingssamenwerking en internationale voedselhulp is daar een voorbeeld van: liever dan ontwikkelingslanden hulp op onze voorwaarden te verschaffen, spreken we over partnerlanden met wie wij een gelijkwaardige relatie hebben. Ook de situatie in de zorgsector, waarbij liefdadigheid heeft plaatsgemaakt voor de zorgzame samenleving en waarbij de patiënt cliënt is gaan heten, weerspiegelt de weerzin tegen eenzijdige afhankelijkheid van de welwillendheid van anderen. In onderscheid daartoe veronderstelt de bijbelse metafoer van het gegeven leven echter een onoverbrugbare asymmetrie tussen geveer en ontvanger. Alle kenmerken van grootsheid die typerend zijn voor de geveer zijn bij de ontvanger nadrukkelijk afwezig. God is van eeuwigheid tot eeuwigheid, alomtegenwoordig, almachtig en in zichzelf genoeg; de mens daarentegen is tijdelijk, nietig, onmachtig

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

en voor alle aspecten van zijn bestaan afhankelijk van factoren buiten hem. In existentieel opzicht is de mens geen cliënt maar een bedelaar, niet alleen voor de toeliffen, maar voor zijn naakte bestaan afhankelijk van een vrije, gevende God. Die asymmetrie uit zich ook in het feit dat mensen niet alleen voor het begin, maar ook voor de rest van hun bestaan volledig en eenzijdig afhankelijk blijven van het goddelijk geven. Terwijl elk mens in het dagelijks leven af en toe hunkert om even los te zijn van welke gulle geveer dan ook, blijft de mens religieus gesproken levenslang afhankelijk van niemand anders dan die ene geveer. Binnen het monotheïsme kun je ook niet even van de ene naar de andere god. Hoe kun je binnen zo'n asymmetrie de partnerschap en wederzijdsheid verwachten die wij ons idealiter voorstellen in de relatie tussen geveer en ontvanger? Zeker, die partnerschap is er: God is mens geworden en heeft in de persoon van Jezus alle kenmerken die wij zojuist aan God toeschreven, afgelegd; maar opmerkelijk (of ergerlijk) genoeg berust ook dat weer op een asymmetrische keuze, namelijk de keuze van God om mens te worden. Deze asymmetrie tussen geveer en ontvanger — en de 'opheffing' van de asymmetrie — is daarmee enerzijds reden om vraagtekens te zetten bij de bruikbaarheid van de religieuze gavemetafoer; anderzijds geeft het onverdiende van de gave, in combinatie met de soevereine en liefdevolle toewending van God tot de mens, aan de religieuze gavemetafoer een opmerkelijke inhoud met een bijzonder appèl.

Eigendom of bezit?

In de moderniteit denken we bij 'geven' gewoonlijk aan een gebeuren waarbij iets van eigenaar verwisselt en waarbij de oorspronkelijke eigenaar zijn aanspraken op het geveene opgeeft. God blijft echter een 'nauwverig God' (Exodus 20:5) en blijft aanspraken maken op de manier waarop de mens met het geveene leven omgaat; in de gelijkenis van de talenten (Matteüs 25:14vv.) wordt gesuggereerd dat het leven aan de mens 'te leen' is geveene met bovendien een duidelijke opdracht; aan het eind van het leven wordt de ziel van de dwaas weer van hem 'afgeëist' (Lucas 12:20); in Matteüs 24 wordt de

Boer, Th.A., 'God als gever van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

mens vergeleken niet met een heer, maar met een slaaf die het beheer over het eigendom van zijn heer voert; in Openbaring 2 dreigt de profetie dat Christus de kandelaar (het lichtend vuur in de gemeente), weer zal 'terugnemen'. Eens gegeven blijft gegeven? Zoals God geeft, zo kan Hij, getuige het verhaal van Job, weer nemen. Weliswaar zijn er plaatsen waar 'geven' meer in de betekenis van 'eigendomsoverdracht' wordt gebruikt, zoals in het verhaal waarin een zoon zijn deel van de erfenis van zijn vader opeist en krijgt (Lucas 15). Maar ook daar is de gave er niet om naar eigen inzicht verkwanseld te worden: los van het feit dat het de zoon geen gewin brengt, bedreigt zijn graaiende mentaliteit ook de vader-kindrelatie. Het concept van goddelijk geven zoals we dat op tal van plaatsen in de Bijbel tegenkomen, verdraagt zich, kort gezegd, moeilijk met de gedachte van een eigendomstransactie waarbij de gever elke aanspraak op de gave laat varen.

Het goddelijk geven is weliswaar geven-om-niet maar tegelijkertijd is het allerminst een geven *tot* niet. Vandaar dat we, om de bijbelse gave-metafoor te kunnen begrijpen, wellicht het oude onderscheid eigendom-bezit van stal moeten halen. *Bezit* is datgene waar je op zit, verwijlt: de grond waar je je tent neerslaat of je huis bouwt. De instelling van het jubeljaar (Leviticus 25:8-17) laat de relativiteit van je aanspraken op bezit zien, want na 7 maal 7 jaar moet het land herverdeeld worden. Bezit is daarmee iets tijdelijks. In tegenstelling daarmee is *eigendom* iets wat men zelf heeft gecreëerd, door eigen werk tot stand gebracht en, volgens het Burgerlijk Wetboek, iets waarover een mens 'op de volstrektste wijze (kan) beschikken'. In die zin kan het eigen leven misschien nog bezit genoemd worden, maar het kan alleen maar Gods eigendom zijn (Smelik 1974, 156; von Meyenfeldt 1979, 81 vv.). Op basis van deze gedachtegang noemt Gunning het achtste gebod (niet stelen) zelfs het hoofdgebod (Gunning 1926, 26vv. Als God het leven geeft, blijft Hij er wel degelijk aanspraken op maken. Uiteindelijk zal de ontvanger de regie over de gave weer uithanden moeten geven.

Boer, Th.A., 'God als gever van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

Mankerende driehoek: kon ik weigeren?

Normaal gesproken is er bij geven sprake van een driehoek geve-gave-ontvanger. De gave is onderscheiden van de gever (al kan het hem veel kosten) en onderscheiden van de ontvanger (al kan het hem zeer verrijken). Maar in de religieuze gavemetafoor zijn de drie elementen nogal eens met elkaar verkleefd. Ten eerste komen wij veelvuldig tegen dat gever en gave samenvallen. Eén van de betekenissen van de incarnatie van God in Christus is dat God zichzelf aan de mens geeft. We hoeven maar te denken aan God die 'zijn eniggeboren zoon gegeven heeft' (Johannes 3:16) of aan Jezus die zijn leven 'inzet voor zijn vrienden' (Johannes 15:13). Smail noemt de Heilige Geest 'the giving gift', en de postmoderne filosoof Marion verwijst naar het gave-karakter van God zelf (Smail 1991, Marion 1998). Geven doet God er allerminst maar even bij. Door deze verwevenheid van gave en gever is het geschenk niet alleen veel kostbaarder dan wanneer de gave niets met God zelf te maken had. Ook het afwijzen van de gave is een stuk complexer geworden, want dat staat gelijk aan het afwijzen van de goddelijke toewending aan de mens. Wie de gave verwerpt, wijst de gevende God zelf af. Kan een mens op die manier dus nog weigeren?

Voorts zijn in de religieuze gavemetafoor soms ook gave en ontvanger op indringende wijze één. De uitspraak "Ik ontvang het leven" kan met recht gelezen worden als "Ik ontvang mij"; wanneer we dat doen, blijkt hoe problematisch zij is. De uitspraak "Ik ben dankbaar voor het leven" betekent ook "ik ben dankbaar voor mijzelf". Alle gaven die we ontvangen *na* het begin van ons bestaan — een liefdevolle opvoeding, levensonderhoud, eigen kinderen, genezing na ernstige ziekte — laten, hoe existentieel ook, de driehoek tussen gever, gave en ontvanger intact. Maar kan ik mijzelf als gave ontvangen? Uiteraard zijn er in de christelijke traditie gedachten over het dualisme tussen lichaam en ziel: de ziel ontvangt een lichaam, 'ik' ontvang 'het leven', maar dat alles neemt niet weg dat in de gavemetafoor *alles* wordt gegeven: lichaam én ziel, ik én het leven. Moderne interpretaties van de gavemetafoor kunnen pogen de driehoek intact te laten door te suggereren dat een mens de gave van

Boer, Th.A., 'God als gever van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

het leven 'terug kan geven'. Maar nooit kun je ongedaan maken dat je (jij, *die* mens) bestaan hebt, voorwerp bent geweest van de vreugd en zorg van anderen, onloochenbaar onderdeel hebt uitgemaakt van de mensheid. De identiteit van gave en ontvanger betekent dat ik nooit de kans heb gehad om het gegevene vooraf te weigeren. Zelfs het vermogen tot weigeren heb ik niet van mijzelf. Dat roept opnieuw de vraag op of de religieuze gavemetafoor wel zinvol op het (eigen) leven van toepassing kan zijn. Moeten we in plaats van over een gave of een geschenk met Rendtorff niet veeleer spreken over leven als een 'gegeven' in de zin van een voorgegeven, onveranderbaar feit (Rendtorff 1990, 63vv.)?

Behalve dat een mens het leven niet kan weigeren omdat dat logisch en feitelijk onmogelijk is, is er nog iets wat de mogelijkheid tot weigering van de gave relativeert. Dit heeft te maken met de al genoemde asymmetrie tussen God en mens, maar niet zozeer vanwege de machtsongelijkheid God-mens, maar op basis van het vertrouwen dat een mens kan hebben in de goedheid en de betrouwbaarheid van God. In de rooms-katholieke traditie wordt, meer dan in het Protestantisme, de nadruk gelegd op de receptiviteit van Maria bij de aankondiging van haar zwangerschap. Die ontvankelijkheid heeft alles te maken met de mate waarin zij God vertrouwde: het is onwaarschijnlijk dat een jonge ongetrouwde vrouw in haar dagen blij was om zwanger te worden, laat staan buiten haar partner om. Sociaal gesproken was dat een ongehoord risico. Maar op de aankondiging van de engel antwoordt Maria: "Zie, de dienstmaagd des Heren; mij geschiede naar uw woord" (Lucas 1: 38). De bewoordingen suggereren dat Maria de gave van dit leven had kunnen weigeren; maar tegelijk kon zij het ook niet. Gods gave aan haar had iets onweerstaanbaars. De mens kan het leven dus in meerdere opzichten niet of moeilijk weigeren. In die zin is de religieuze gavemetafoor voor een modern mens moeilijk leesbaar.

De gave willen verliezen

Toch vraagt het gegeven leven in één opzicht juist om een zeer actieve aanvaarding, een aanvaarding die het uiterste vraagt: de

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

zelfverloochening, het afwijzen van het eerste gegeven leven, het leven dat er al was en dat je niet kon weigeren. Het gegeven leven moet worden afgelegd ten gunste van een nieuwe vorm van leven. De synoptische evangeliën kiezen voor de bewoording "Wie zijn leven vindt, zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest om Mij nentwil, zal het vinden" (Matteüs 10:39); Johannes kiest voor het beeld van de graankorrel die, als hij niet in de aarde valt en sterft, geen toekomst heeft (Johannes 12:24), en voor het beeld van het opnieuw geboren worden om te kunnen leven (Johannes 3). In beide gevallen wordt de mens opgeroepen om uitgerekend datgene wat wij middels de gavemetafoer het gegeven leven noemen, te weigeren, zinloos te achten, in te leveren voor iets beters. De gavemetafoer wordt hier ingehaald door de graankorrelmetafoer. Erkend wordt dat het leven een geschenk van God is, maar tegelijkertijd is dat leven, met name in zijn sociale aspecten, zijn ikgerichtheid en zijn bekrompenheid nauwelijks meer goed te noemen. Men heeft getracht de asymmetrie voor te zijn, heeft zich het geleende leven als gave toegeëigend en het een bestemming gegeven die ver lag buiten datgene wat ook het goede leven is. De graankorrel maakt een einde aan de romantiek van de gavemetafoer, dat wil zeggen aan de soms te naïeve gedachte dat het bestaan zoals wij dat kennen goed is en dus behouden dient te worden. In plaats dat wij het gegeven leven nu niet kunnen weigeren (de uiterste opgelegde passiviteit), wordt alle menselijke inspanning geveerd om de gave te verkrijgen: zichzelf verloochenen, jezelf kwetsbaar opstellen, aan jezelf afsterven, 'ten bloede toe weerstand bieden'. Datgene wat je dacht te bezitten, glipt je uit handen. Pas na het uit handen geven van het grijpbare leven krijgt men er het ongrijpbare voor terug. Als het evangelie gelijk heeft, is er maar één manier om het gegeven leven te accepteren: door het te delen en het weg te geven. Dit is een sprong in het duister, een sprong in het geloof (Kierkegaard). Het uithanden geven van het leven kan dan ook niet (wordt absurd) zonder het vertrouwen in de ultieme goedheid en betrouwbaarheid van God. De religieuze gavemetafoer kan het niet laten bij een formele beschrijving van wat het is om te geven, terug te geven en weer te ontvangen. Alles staat of valt met de vraag wie er

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

geeft, en met welke bedoelingen.

Goed voorbeeld doet goed volgen?

Dikwijls wordt de relatie tussen het gegeven leven en de moraal gezien in de vorm van navolging. We komen dit motief tegen in het concept van de *imitatio Christi* (Buber spreekt over de *Nachahmung Gottes* in Buber 1053-1065, vgl. Hepppe 1958, Locus IX *De creatione*) en in dat van de mens die geschapen is naar het beeld Gods (*imago Dei*). Zoals God scheppend en onderhoudend bezig is, zo is ook de mens daartoe geroepen (Schepper naast God); zoals Jezus zichzelf gaf, dienen ook wij ons belangeloos voor elkaar in te zetten. Zo ook bij de gavemetafoer: God heeft ons het leven gegeven om niet; daarom behoren wij ook anderen zaken als liefde, welzijn en zorg te geven om niet. Alhoewel de gevolgtrekking zeker een intuïtief appèl heeft, is gezien alle reeds genoemde anomalieën voorzichtigheid in het gebruik van de navolging op zijn plaats. Om te beginnen is er het gevaar van de trivialisering van het voorbeeld. Wie een Rembrandt of een van Gogh ziet, kan daardoor worden gestimuleerd tot creativiteit, maar het besef van de uniciteit en genialiteit van de meesters is te groot om van navolging te spreken. De asymmetrie God-mens kon wel eens te groot zijn om door het begrip 'navolging' te worden overbrugd.

De relatie God-mens is een andere dan de relatie mens-mens. Wij roepen elkaar zeker niet op om ons ten opzichte van onze medemensen als God te gedragen. In Jezus Christus is God de mens nabij gekomen. In de mens Jezus heeft de mens een moreel voorbeeld tot navolging, al begeef je je ook hier al op glad ijs gezien het onnavolgbare karakter van Jezus' missie: moeten wij zo met onze ouders omgaan als Hij, de 'ik ben' uitspraken uit het Johannes evangelie op onszelf van toepassing verklaren of de martelaarsdood zien als een weg om anderen het leven te geven? Voor zover Jezus' voorbeeld navolging verdient, is het zijn handelen als (goed) mens en zijn het niet zijn goddelijke of Messiaanse pretenties: "die het Gode gelijk zijn niet als een roof heeft geacht, maar zichzelf ontledigd heeft" (Filippenzen 2:6). Is het met de mens Jezus al niet

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

onproblematisch, des te prangender is de vraag of wij het handelen van God kunnen navolgen. Kunnen wij het "De Here heeft gegeven, de Here heeft genomen, de Naam des Heren zij geloofd" uit Job 1:21 imiteren? Kan het menselijk geven uitlopen op het 'afeisen' van de gave wanneer de ontvanger het te bont maakt — of wanneer wij het naar eigen goeddunken welletjes vinden? Mogen mensen met naijver volgen wat de ontvanger met een duurbetaalde investering doet en ingrijpen als het te gortig wordt? Willen we God op een humane manier navolgen, dan moeten we dus eerst het gedrag van God kuisen, onschadelijk maken, in één herkenbaar en voorspelbaar beeld laten stilvallen. We beschrijven Gods handelen in termen van de categorische imperatief, het utilisme, of desnoods het superegoroatoire gedrag van de middeleeuwse bedelmonnik, maar in alle gevallen is God getemd en heeft de theologie minder met realisme dan met menselijke constructies te maken. Voor zover er al sprake is van navolging, gaat het om een uiterst behoedzame selectie uit datgene wat wij als goddelijk handelen (h)erkennen. Daarbij blijft het probleem bestaan dat we het bij de moraal normaal gesproken hebben over handelen dat je van iemand 'mag verwachten' en we zodoende ook kunnen spreken over rechten en plichten. Maar het geven van God, dat is de kern van de gavemetafoer, is geen plicht maar vrije keuze. Betekent navolging dat de mens ook nooit tot geven verplicht kan worden? Of betekent zij, omgekeerd, juist dat God eigenlijk ook verplicht is om te geven? De gavemetafoer zou zo ontaarden in de zoveelste poging om het verschil tussen God en mens te egaliseren. De al eerder genoemde morele principes — verantwoordelijk omgaan met het gegeven leven en handelen uit dankbaarheid — hoe multi-interpretabel ook, bieden meer houvast dan het concept van de navolging.

Besluit

In deze bijdrage ben ik uitgegaan van een theologisch realisme. Weliswaar beginnen we in de theologie beneden, maar hopelijk komen we daarbij wel iets te weten over boven, over hoe de dingen

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

uiteindelijk en ten diepste zijn. In deze bijdrage ben ik begonnen met beneden, met ervaringen die veel mensen delen en waardoor velen zich herkennen in de gavemetafoer: ervaringen van afhankelijkheid, gratuiteit en dankbaarheid die normatieve implicaties hebben voor ons handelen. Maar de gedeelde grond heeft zijn grenzen en de gavemetafoer leidt in verschillende contexten een eigen leven. Modern of postmodern gelezen zet zij kanttekeningen bij datzelfde modernisme, maar zij wordt er tevens door bepaald. Een moderne lezer van de gavemetafoer zal met een stijgend gevoel van geprikkeld-zijn kijken naar de oude verhalen over boven zoals die in de christelijke traditie de ronde doen. De asymmetrie tussen geveer en ontvanger, het in opdracht te leen krijgen van het leven (hooguit als bezit, niet als eigendom), het niet kunnen weigeren, en het in laatste instantie moeten inwisselen van het grijpbare voor het ongrijpbare leven vragen diepe offers van het moderne levensgevoel. Ze zijn meer dan een lijstje van errata bij de vertrouwde gavemetafoer. Essentiële momenten van een moderne lezing, zoals de vrijheid van de ontvanger om een gave te weigeren en de vrijheid om de gave je eigendom te noemen zijn in die verhalen niet, of anders aanwezig.

In de zoektocht naar de christelijke wortels van de gavemetafoer verandert je verstaan van de metafoer gaandeweg. Daarmee ga je een risico aan. Misschien ga je als mens anders denken over geveer. Of misschien dat de ontdekking dat God anders geeft dan ik als modern mens, ons meer vertelt over God dan over het concept van geveer. Dat leidt tot de vraag naar de bruikbaarheid van de metafoer. Begin je bij onze ervaringen van geveer, dan zeg je daarmee niet veel adequaats en ook weinig verrassends over het leven als gave van God. Begin je bij Gods geveer, dan loop je het risico dat de metafoer nauwelijks meer wordt herkend, of dat mensen met de navolging in de hand voor God gaan spelen. Willen we hem desondanks blijven hanteren, dan ligt de essentie van de religieuze gavemetafoer niet in het feit dat God het leven *geeft*, maar in het feit dat *God* — die God — het leven geeft. Daarmee is een uniciteit bedoeld die zich maar zeer mondjesmaat op het andere — menselijke — geveer laat overbrengen. Wie dat wel doet, loopt het gevaar om de verworvenheden van het modernisme —

Boer, Th.A., 'God als gever van het leven in een moderne context', in: Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

mondigheid, pluraliteit, gelijkwaardigheid — in één beweging teniet te doen. Sommige dingen zijn nu eenmaal beter aan God toevertrouwd dan aan mensen.

Literatuur

- Boer, Theo A. (1997), *Theological Ethics After Gustafson: A Critical Analysis of the Normative Structure of James M. Gustafson's Theocentric Ethics*. Kampen: Kok.
- Buber, Martin (1962-1964), *Gesammelte Werke. Deel II*. München.
- Byrne, Peter (1998), *The Moral Interpretation of Religion*. Edinburgh: Edinburgh Press.
- Camensch, Paul F. (1986), 'Gratitude.' James F. Childress, John Macquarrie, *The Westminster Dictionary of Christian Ethics*. Philadelphia: Westminster, 256.
- Gunning, J.H. (1926), *Op Nebo's top: een oproep tot blijdschap*. Rotterdam: Bredée.
- Gustafson, James M. (1975), *Can Ethics Be Christian?* Chicago: University of Chicago Press.
- Gustafson, James M. (1981a), "Say Something Theological!". 1981 Nora and Edward Ryerson Lecture. Chicago: University of Chicago Press.
- Gustafson, James M. (1981b), *Ethics from a Theocentric Perspective*, vol. 1, *Theology and Ethics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gustafson, James M. (1984), *Ethics from a Theocentric Perspective*, vol. 2, *Ethics and Theology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hartt, Julian N. (1971), "Encounter and Inference in Our Awareness of God". Joseph P. Whalen, S.J. (red.), *The God Experience*. New York: Newman Press, 51-54.
- Heppe, Heinrich (1958), *Die Dogmatik der evangelisch-reformierten Kirche dargestellt und aus den Quellen belegt*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Kuitert, H.M. (1981), *Een gewenste dood. Euthanasie en zelfbeschikking als moreel en godsdienstig probleem*. Baarn: Ten Have.
- Kuitert, H.M. (2002), *Voor een tijd een plaats van god. Een karakteristiek van de mens*. Baarn: Ten Have.
- MacIntyre, Alasdair (1985), *After Virtue: A study in Moral Theory*. 2nd Edition. London: Duckworth.
- MacIntyre, Alasdair (1990), *Three Rival Versions of Moral Enquiry: Encyclopedia, Genealogy, and Tradition*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Manenschijn, Gerrit (2001), *God is zo groot dat hij niet hoeft te bestaan. Over narratieve constructies van de geloofswerkelijkheid*. Baarn: Ten Have.
- Marion, Jean-Luc (1998), *Tant donné: essai d'une phénoméologie de la donation*.

Boer, Th.A., 'God als geveer van het leven in een moderne context', in:
Th.A. Boer, A. Roothaan (red.), *Gegeven. Ethische essays over het
leven als gave*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 20-42

Paris: PUF.
Meyenfeldt, F.H von (1979), *Tien tegen een: tien geboden, één geest*. Hilversum:
Benedictus, 5 delen.
Niebuhr, H. Richard (1960), *Radical Monotheism and Western Culture*. New
York: Harper and Row.
Olson, Bruce E. (1976), *Bruchko!* Altamonte Springs, Fla: Creation House, 1973.
Ned. vert. *Voor dit kruis zal ik je doden*. Hoornaar: Gideon.
O'Donovan, Oliver O. (1986). *Resurrection and Moral Order: An Outline for
Evangelical Ethics*. Grand Rapids: Eerdmans.
Rendtorff, Trutz (1986), *Ethik. Grundelemente, Methodologie und Konkretionen
einer ethischen Theologie*. Stuttgart, Berlin, Köln: Kohlhammer.
Smelik, E.L (1964), *De ethiek in de verkondiging: moraal zonder moralisme*.
Nijkerk: Callenbach, 2e druk.
Smail, Thomas (1988), *The Giving Gift: The Holy Spirit in Person*. London:
Hodder and Stoughton.